# معارف پایور

## زندگی و آثار استاد فرامرز پایور

نوشته‌ی
**ارفع اطرایی**

**مؤسسه‌ی فرهنگی ـ هنری ماهور**
**تهران ۱۴۰۴**

موسیقی‌دان خوب کسی است که اساتید فن بر کارش صحه بگذارند و مردم عادی از آن لذّت ببرند.

**فرامرز پایور**

## فهرست مطالب


**مقدمه** ..... ۸
**سپاس‌گزاری** ..... ۱۰
**پیش‌گفتار** ..... ۱۱

**بخش اول ـ زندگی و شخصیت هنری**
**زندگی هنری** ..... ۱۵
تولد و آموزش ..... ۱۵
زندگی‌نامه‌ی تحصیلی و اداری ..... ۱۸
پایور و رسالت زندگی‌اش ..... ۲۱
پایور معلم ..... ۲۰
کلاس تدریس خصوصی ..... ۲۳
فرهنگ و هنر و تلویزیون ..... ۲۴
رادیو ..... ۲۸
تالار رودکی (وحدت) ..... ۳۱
جشن هنر شیراز ..... ۳۵
فعالیت در شهرستان‌ها (اصفهان، شیراز، بندرعباس، کیش) ..... ۳۸
سفرها ..... ۴۳

**هنر استاد** ..... ۵۱
سنتور پایور ..... ۵۱
تکنیک‌های اجرایی در نوازندگی و آثار مکتوب ..... ۵۵
پایور آهنگساز و تنظیم‌کننده ..... ۶۳
ریتم در آثار پایور ..... ۶۵

**بخش دوم: آثار**

**آثار مکتوب موسیقایی** ..... ۶۹
مقدمه ..... ۶۹
اولین آثار ..... ۶۹
۱. سی‌قطعه چهارمضراب ..... ۷۱
۲. قطعات موسیقی مجلسی در راست‌کوک‌های سنتور ..... ۸۳
۳. دونوازی‌ها ..... ۹۶
۴. مجموعه‌ی پیش‌درآمد و رنگ برای راست‌کوک و چپ‌کوک سنتور ..... ۹۹
۵. مجموعه‌ی پیش‌درآمد و رنگ برای ویلن و سازهای زهی آرشه‌ای دیگر ..... ۱۰۷
۶. مجموعه‌ی پیش‌درآمدها، رنگ‌ها و قطعات موسیقی مجلسی، تنظیم برای تار ..... ۱۰۹
۷. رنگ شهرآشوب ..... ۱۱۰
۸. هشت آهنگ برای سنتور ..... ۱۱۲
۹. فالگوش ..... ۱۱۴
**آثار آموزشی و تحقیقی** ..... ۱۱۷
پایور محقق (مقالات و مصاحبه‌ها) ..... ۱۱۷
۱. دستور سنتور ..... ۱۲۲
۲. دوره‌ی ابتدایی برای سنتور ..... ۱۲۴
۳. دوره‌های سنتور، ردیف استاد ابوالحسن صبا ..... ۱۲۷
۴. ردیف دوره‌ی عالی چپ‌کوک، برای سنتور ..... ۱۳۲
۵. ردیف آوازی و تصنیف‌های قدیمی، به روایت استاد عبدالله دوامی ..... ۱۳۸
۶. آموزش ابتدایی تار ..... ۱۴۲
۷. تئوری موسیقی ..... ۱۴۴
**آثار صوتی** ..... ۱۴۷

**ضمیمه‌ها**

بزرگداشت‌ها و جشنواره‌ها ..... ۱۵۷
آئین پایور سکوت نبود ..... ۱۶۱
پراکنده ..... ۱۶۳
پایور در روایت‌ها ..... ۱۶۵
سال‌شمار زندگی و آثار استاد پایور ..... ۱۶۹
آلبوم عکس ..... ۱۷۲

## مقدمه

برای من افتخار بزرگی است نوشتن مقدمه بر کتاب معارف پایور، تألیف استادِ شایسته‌ی موسیقی ایران و دوست گرامی‌ام ارفع اطرایی که درباره‌ی استادِ برجسته و در نوع خود یگانه‌ی موسیقی ایران فرامرز پایور است. این یادداشت، که به درخواست خانم اطرایی نوشته شده، تأملی کوتاه و مختصر است بر ویژگی‌های هنری و انسانی فرامرز پایور و نیز اهمیت این تحقیق و انتشار آن.

۱. فرامرز پایور هنرمند و شخصیتی چندوجهی بود: در مقام نوازنده، استادی چیره‌دست؛ در مقام آهنگساز، دارای شور و شناخت و ذوقی لطیف و درعین‌حال محکم و روان؛ در مقام محقق، دقیق و پُروسواس و باحوصله؛ در مقام مؤلف، پُرکار و جامع‌الاطراف؛ در مقام معلم، پُرجاذبه و منضبط و درعین‌حال انعطاف‌پذیر؛ و در مقام معرفت، انسانی شایسته، ظریف، پُرمهر، که دوستی صبور برای یارانش و پدری مهربان برای شاگردانش بود. او اعتمادبه‌نفسی مثال‌زدنی در زندگی و کار هنری داشت.

۲. پایور اگرچه از برخی جهات پرورش‌یافته‌ی مکتب استاد علینقی وزیری است، اما مانند استاد خویش ابوالحسن صبا صرفاً در محدوده‌ی تئوری‌ها و شیوه‌ی وزیری باقی نماند و هم در آموزش، هم در آهنگسازی و هم در تحقیق و تألیف از این محدوده فراتر رفت. او اگرچه، به‌نوعی، زیرمجموعه‌ی مکتب وزیری بود، اما با استادان قدیمی و سنّتی موسیقی ایرانی همیشه در ارتباط بود و این رابطه‌ی دوسویه پایگاه محکمی شد برای شیوه‌ی تفکر و شکل‌گیری شخصیت هنری او.

۳. وجوه مختلف زندگی و هنرِ چنین استاد برجسته‌ای می‌بایست مورد تحقیق قرار می‌گرفت و به‌صورت کتابی مستقل منتشر می‌شد تا آنان که از ویژگی‌های هنری و شخصیتیِ این استاد یگانه و جامع‌الاطراف اطلاع ندارند، او را «چنان که باید و شاید» بشناسند. و این مهم، به باور من، از دست و قلم کسی ساخته نبود جز ارفع اطرایی. چنین بود که وقتی دست‌نوشته‌های اولیه‌ی

این کتاب را ملاحظه کردم، از دشواریِ کار و اراده‌ی نویسنده در تألیف آن شگفت‌زده شدم.

۴. ارفع اطرایی، که بیش از پنجاه سال با فرامرز پایور دوستی داشت و نزد او تلمّذ می‌کرد و شاید نزدیک‌ترین یار او در سال‌های اوج و فرودِ زندگی‌اش بود، شیوه‌ی پایور را نیز در سنتورنوازی، اجرا و ثبت آثار به شاگردان خود می‌آموخت. هیچ‌کس به اندازه‌ی اطرایی، در این سال‌های پُرفراز و نشیب، شیوه و آثار و اسناد زندگی هنریِ این استاد بزرگ را حفظ و نگهداری نکرده است و تااین‌اندازه به شخصیت و هنر پایور وفادار نمانده و برای اشاعه‌ی آثار او اهتمام نداشته است. تجربه‌های گذشته‌ی اطرایی در حوزه‌ی تحقیق و همچنین مقاله‌ها و کتاب‌های او، از جهتی دیگر، او را شایسته‌ترین فرد برای تحقیق درباره‌ی زندگی و آثار فرامرز پایور کرده است.

۵. در مقایسه با آثاری که درباره‌ی استادانِ درگذشته‌ی موسیقی ایرانی (ازجمله مرتضی حنانه، حشمت سنجری و دیگران) تألیف و منتشر شده است و عمدتاً شامل مقالات گوناگون و خاطراتِ پراکنده است، کتاب معارف پایور کتابی متفاوت، منسجم و یکدست است. معارف پایور را یک موسیقی‌دان، آن‌هم قدیمی‌ترین دوست و نزدیک‌ترین شخص به پایور، تألیف کرده است و بخش مهمی از آن به معرفی و تفسیر آثار پایور اختصاص دارد. این کتاب را شاید بتوان، به نوعی، با جلد دوم سرگذشت موسیقی ایران، تألیف روح‌الله خالقی مقایسه کرد، زیرا در این کتاب نیز خالقی به شرح زندگی و آثار استاد خود، علینقی وزیری، پرداخته است.

یاد فرامرز پایور را گرامی می‌داریم و تلاش ارفع اطرایی را برای تألیف این کتابِ به‌یادماندنی ارج می‌نهیم و از اقدام مؤسسه‌ی فرهنگی‌ـ هنری ماهور در نشر آثار ماندگار موسیقی ایرانی سپاسگزاریم.

**محمدرضا درویشی**

**تهران، اردیبهشت ۱۳۸۹**

## سپاس‌گزاری

ایده‌ی نگارش این مجموعه توسط محقق و آهنگساز ارزنده آقای محمدرضا درویشی مطرح شد. آقای سیامک بنایی بخش سوم (آثار صوتی) را با آرشیو خود تطبیق داده نکاتی را خاطرنشان کردند و دوستان عزیزم خانم پایور (همسر استاد) و خانم فرناز پایور (خواهر استاد) امکان دسترسی به بعضی از تاریخ‌ها و عکس‌ها را میسر کردند که به این وسیله مراتب سپاس خود را از همگی اعلام می‌دارم.

هنرمندان ارزنده، دوستان و همکارانم، دکتر اقبال طاهری، محمد اسماعیلی، حسن ناهید، سعید ثابت، افلیا پرتو، مسعود رضایی‌نژاد، دکتر مسیح افقه، محمد دولو، احمدرضا احمدی، مهندس علی‌قلی ضیایی، پریسا نوروزی، داوود گنجه‌ای، حسن کریمی و مهوش گرامی، در زمینه‌های مختلفِ آماده‌سازیِ کتاب با گشاده‌رویی یاری‌رسانم بودند.

همچنین از آقای محمد موسوی، مدیرِ محترم مؤسسه‌ی فرهنگی‌ـ هنری ماهور، و همه‌ی عزیزانی که در چاپ و مراحل جانبی آن همکاری کردند، به‌خصوص آقای حمید قربان‌جو، که با دید تخصصی خود حروف‌نگاری و صفحه‌آرایی را به نحوی شایسته انجام دادند، سپاس‌گزاری می‌کنم.

**ارفع اطرایی**

## پیش‌گفتار

از آنجا که مقالات و گفتارهای منتشرشده در شرح‌حال و آثار استاد فرامرز پایور پراکنده است، نیاز به اطلاعاتی جامع و مستند جهت دسترسیِ آسان ضرورت پیدا کرد. ابعاد تأثیرگذاری و فراگیری خدمات فرهنگی استاد وسیع‌تر از آن است که در محدوده‌ای ارائه شود. هر شاخه از کوشش‌های موسیقایی استاد ظرفیت آن را دارد که شرحی مفصل بر آن نوشته یا گفته شود و اگر بررسی در اجزاءِ این ارکان با دید موشکافانه‌ی فنی و حرفه‌ای انجام شود چشم‌اندازهای نادیده و ناسفته‌ای را عیان می‌کند.

آشنایی و شاگردی من با استاد به سال ۳۶-۱۳۳۵، به مناسبت برگزاری اولین مسابقات موسیقی در کشور، برمی‌گردد که همراه با نشیب و فرازهایی، به‌خصوص در دوران بیماری‌شان، منظماً در خدمت‌شان گذشت. ما از استاد بسیار آموختیم: حرمت‌ها، باورها، مدیریت کلاس، راه‌کارهای تربیت شاگرد، پشتکار، هدف‌مندبودن. استاد همه را به دور از تفکرات تجاری آموزش می‌دادند، ما هم هریک به نسبتِ ظرفیت خود از آن بهره‌مند شدیم و هریک از شاگردان خلف و بازتاب نگرش‌های او شدند.

شخصیت بسیار قوی و اعتمادبه‌نفسِ ذاتی استاد، که ریشه در آموزه‌های خانواده‌ی اصیلش داشت، اصول و منشی را در رفتار وی رقم زده بود که خاص خود ایشان بود؛ کاش نگاه و برداشت جوان‌ترها به عمق این اصول باشد و به تقلید ظاهری ختم نشود.

استاد پایور با مکتوب‌کردن و ارائه‌ی آثارِ آکادمیک و آموزشی، به‌خصوص با درنظرگرفتن بازدهی آنها، انگیزه و شوق بیشتری را برای فراگیری به‌وجود آوردند. تردیدی نیست که نوازندگی استاد در نیم‌قرن گذشته رویکرد جوانان را به آموختن سنتور افزایش داده است، و الگوبرداری از اجراهای صحنه و تنظیم قطعات ایشان هنوز هم در آثار جوان‌ترها دیده می‌شود. واضح است که استاد پایور برای اوّلین‌بار (از دهه‌ی چهل) صدای سنتور و اجرای موسیقی اصیل ایرانی را از

مرزهای ایران عبور داد و به دوردست‌ها در غرب و شرق رسانید. او اولین موسیقی‌دان و نوازنده‌ی سنتور است که آهنگسازی با این ساز را به روش علمی، در فرم‌های مختلف موسیقی ایرانی، انجام داد و اجرای قطعات ضربی را از محدوده‌ی بداهه‌نوازی‌های کوتاه در این فرم‌ها جدا ساخت. او اولین کسی است که کوک‌های متنوع جدیدی برای آموزش سنتور ارائه داد[1] و حداکثرِ استفاده ازتوانایی و وسعت ساز و حرکات مستقل مضراب‌های دو دست را معمول ساخت.

ابعاد فعالیت‌های این موسیقی‌دان و معلم حقیقی در زمینه‌های مختلف موسیقی ایران عیان، گسترده و متنوع است. روش او تنها در عمل، به‌دور از حرافی و لفاظی، خلاصه می‌شود. استاد پایور در رفتار و روابط اجتماعی هم صاحب سبک بود و خاص عمل می‌کرد. نام او بی‌نیاز از پیشوند دکتر و استاد بود، و خودِ واژه‌ی پایور به تنهایی والاتر از هر لقبِ قراردادیِ دیگری قرار داشت؛ مثل دیگر بزرگان موسیقی که نام خودشان به تنهایی معادل القاب معتبری است.

بیماری نابهنگام و طولانی استاد ضایعه‌ای جبران‌ناپذیر در موسیقی ایران به‌شمار می‌آید. در این مجموعه از نقل هرگونه خاطره و داستان که هر روز با غلّو بیشتری به منظور خاصی انتشار پیدا می‌کند به‌شدت پرهیز شده است. باشد که سهم کوچکی از وظیفه و قدرشناسی خود را نشان داده و در حد امکان در ارائه‌ی این مجموعه که تنها فهرستی از معارف استاد است موفق بوده باشم.

**ارفع اطرایی**
**تهران، بهار ۱۳۸۹**

۱. عملی‌ترین کوک‌های آموزشی برای چپ‌کوک‌ها، مانند تهیه‌ی ربمل در پوزیسیون دوم اصفهان چپ‌کوک، ربکار در خرک اوّل سیم‌های زرد، نت سل در پوزیسیون چهارم، ماهور و بیات ترکِ چپ‌کوک و بسیاری دیگر.